

İSLAMİ İNSAN HAKLARI HAREKETİNİN PROBLEMLERİ YENİ GÖRÜŞLER, ESKİ BAKIŞ AÇILARI

Massoud Shadjareh

İslami İnsan Hakları Komisyonu

Giriş

Bütün dünya insan haklarını bir medeniyet miyasyı olarak sunarken, İslami insan haklarının uygulanmasında ve temsilinde problemlerin olması ironiktir. Bu ironi iki sebebe atfedilebilir: teori ve pratik.

Biz Müslümanlar insan haklarını evrensel bir değer olarak kabul ederiz ve bu yüzden bizler evrenselciyiz. Bununla birlikte insan hakları kuramcılarının birçok şekillerde insan hakları evrensel prensiplerinin (UDHR) oluşturduğu kapalı kapıları vardır. İslama ve Müslümanlara danışılmaksızın, kendimizi “siz bizimlesiniz veya bize karşısınız” gibi ya da “siz evrensel bildiriye kabul ediyorsunuz veya siz bildirinin evrenselliğine karşısınız” şeklinde bir ikilem içerisinde buluruz. Farklı olmayı talep ediyorum. Bizler bu damgalamaların hiçbirisini hak etmiyoruz.

Gerçekte İslam, adaletin kör olduğunu ve tüm insanoğluna eşit olarak verilmesi gerektiğini söyler. Siz eğer siyah, beyaz, Yahudi, Hıristiyan, kadın veya erkekseniz, adaletin farklı versiyonlarını anlamazsınız. Gerçekten de, eğer siz batıda, kuzeyde, doğuda veya güneyde yaşıyorsanız adaletin farklı versiyonlarından faydalanmazsınız.

Şu halde bizler bundan daha evrenselci olamayız. Halihazırdaki evrenselciliğin dışında kalan bazı insan hakları kuramcıları arasında biraz sempati var olmakla beraber bunların evrensellik yaklaşımları kendi mevcut tanımlarına itiraz edenleri partikularistler (tecritçiler) sınıfına mahkum eder. Yine bu kuramcılara göre tecritçilerin meşruiyet iddiaları ancak var oldukları ve kültürel sabitlikleri dolayısıyla “ihtida” ettirilemezlikleri çerçevesinde temellendirilir. Bu da bizim kabul edemeyeceğimiz fiili bir hakarettir.

İş pratiğe geldiğinde, ne İslam’a ne de Müslümanlara eşit olarak değer verilir. 11 Eylül işleri kızıştırmıştır fakat bununla birlikte hiçbir şekilde 11 Eylül olayı bu durumu başlatmış değildir. “Modern” “batı” toplumunun tartışılmaz değerler olarak lanse ettiği şeylerin demokrasi, adalet karşısında eşitlik imkanı, işkenceyi ortadan kaldırma, kendi kaderini tayin etme hakkı, ayrımcılığa karşı tavır ve konuşma özgürlüğü olduğunu görürüz. Bununla birlikte Müslümanlar bu kavramları telaffuz ettiklerinde, bu değerler uygulanabilir-

liklerini kaybederler. Müslümanlar kendi hükümetlerini seçemezler, hakaret ve kışkırtmalara karşı yasa yürürlüğe koymak veya koydurmak bir yana protesto bile edemezler. Müslümanlar çifte standartlı bir adalet sistemine maruz kalırlar. Müslüman olmayanlar adil bir şekilde yargılanırken Müslümanlar Guantanamo Körfezi veya Belmarsh Hapishanesi veya hayalet kampları veya Ebu Gureyb'de dilediklerince işkence görürler.

Bu makale İngiltere ve Özbekistan'daki hadiselerden hareketle insan hakları kuramı ve aktivizminin normal standartlarının altının nasıl bilinçli bir şekilde oyulduğunu gösterir. Ayrıca İslami insan haklarının ne açıdan farklı olduğu ve bir ileri durumda sadece kişisel veya politik boyutta değil bunun yanısıra insan hakları camiası içinde İslam fobisine karşı mücadele edilebilirliği ortaya koyar. Bu durum Müslümanları kötü göstermek için şiddetini artırarak devam eder ve hatta bir yardımdan ziyade suiistimali besler.

Birçok kaçamak cevaptan sonra bu makaleyi yazmak için oturunca farkettim ki, gerçekte yazmayı düşündüğüm plandan olabildiğince ayrılmalıyım ve bu sunumu üç farklı bölüme ayırmalıyım:

1. İslami insan hakları uygulaması
2. İslami insan hakları kuramının kökeni
3. İleriye dönük bazı öneriler

Bu noktaya gelinceye kadar, benim orijinal özetimde Özbekistan hakkında işaret ettiğim devamedegelen bu tartışma kaybolmuş ve İngiltere'deki akademi, ulus ve sivil toplum düzeyinde birçok hadiseyle dolmuştur. Gerçi Majestelerinin hükümeti sadece Müslümanların tecrübelerini değil, üzüntüyle belirtmeliyim ki, liderlikle görevlendirilen Müslümanların uygulamalarını karakterize eden bu çifte standartlar ve ikiyüzlülük hikayesinde hala önemli bir rol oynar. Bu makale kimi zaman tamamen menfi olarak gözükse de, tecrübemizin en kötü yönüyle karşı karşıya kalarak ileriye doğru hareket edebileceğimizi göstermeyi ümid ediyorum.

Kısa olması gerektiği için, bazı verilerin ve kimi genellemelerin önceden kabul edilmeleri gerekir. En başta, akademik disiplin, hukuksal, kurumsal ya da toplumsal prensipler olarak bildiğimiz insan hakları, sözde akılcı düşüncenin ve özellikle onun insan, toplum, halk ve hukuk tanımlarıyla şekil bulmuş bir aydınlanma çağı ürünüdür. Biz diğer zamanlarda bunların herbirini açıklayabilir, tartışabilir ve kısımlara ayırabiliriz. Fakat bu makalenin amacı için bunların benimsenmesi gerekmektedir. Bu iddiaların tümüyle veya kısmen doğru olması yada üstüste çakışmaması, bir beraberliğin olmayışı ve hatta Müslümanlarla diğerleri ve Müslüman ötekiler arasında entellektüel ve nüanslı bir münazara

yapmayı içeren kavramların evrensellikten uzak oluşu, ben çok fazla inandığım ya da meslekdaşlarım gerçekten inandığı için değildir. Hakikatte artan bir şekilde bu iddialar, hükümetlerin, enstitülerin, akademinin ve aydınlanmacı Avrupa-ötesi, Huntington sonrası¹ dünya diye isimlendirilen sivil toplumun en üst düzeyinde ortaya çıkmaktadır. Bu ise İngiltere ve dışında yükselen aşırı sağın savaş çılgınlıkları şeklinde tezahür eder.

İslami İnsan Haklarının Uygulanması

Herhangi bir tanımlama olmaksızın sadece uygulama ile başlamak garip bir vaziyet olarak görünüyor. Ticari hedef toplantısındaki bir uygulama ile demokratik hükümeti yerinden edecek kadar, kendi yönetim stratejisi hakkında gurur duyan bir toplumda emeğinizin yönetim ruhunu tanımlaması yeni bir perspektiftir.

Hazreti Ali der ki, zengin ve güç sahibi kişiye inanılır, bu kişi değerlidir ve söylediği şey yanlış bile olsa doğru olarak farzedilir. Zayıf ve mazlum, fakat doğru olarak söylenmiş söze ise itibar edilmez. Maalesef, bu vecize sadece insan haklarına inananların asil amaçlarını tanımlamak için değil, ayrıca hükümetler, insan hakları organizasyonları, büyük medya grupları ve politik spektrumlar tarafından yapısal bir düzlemde kullanılır.

Bu bölüm, İslami insan hakları aktivizminin organizasyonumuz tarafından geniş çapta tecrübe edildiği şekilde ve ve ilişkiler ağının içinde çalışması açısından bakar. Sonunda bu kısım, İslami insan hakları aktivizminin üstlenildiği kişiler için fark nedir, insan hakları aktivizmi Müslümanlar tarafından mı ortaya atılmıştır, bu aktivizmin tahmin edilen nesnelere olan Müslümanlar için kültürel hassasiyet olarak sayılabilecek bir insan hakları formu sorusunu veya tamamıyla bambaşka bir konuyu gündeme getirecektir.

(i) IHRC (İslami İnsan Hakları Komisyonu) 1997’de kurulduğu zaman biz bütün ilkeleri İslam temeline oturtmak istedik:

‘Size ne oluyor ki Allah yolunda ve güçsüz bırakılmış erkekler, kadınlar ve yavrular uğrunda savaşmıyorsunuz? Ki onlar size “Ey Rabbimiz! Bizi, ahalisi zalim olan bu memleketten çıkar. Tarafından bize bir sahip gönder, tarafından bir yardımcı gönder ” diye yalvarıp duruyorlar?’²

---

¹ Samuel Huntington insan haklarının emsalsiz bir biçimde Avrupalı olduğunu ve kesin bir şekilde geçmişte, bugünde ve gelecekte başka herhangi bir kültürün ürünü olamayacağını ileri sürer, Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzenini Yeniden Kurmak, sayfa: 311, Simon&Schuster 1995.

² Kur’an-ı Kerim, Nisa Suresi, 75. ayet (Elmalılı Hamdi Yazır’ın Mealinden)

2000 yılına gelindiğinde iki beklenmedik gelişme yaşandı ve çalışmamız başlangıçta belirlediğimizden oldukça değişik bir mecrada ilerledi.

Çok geçmeden esas tabanımızın Müslümanlar olduğunu keşfettik ve bunun da iki sebebi vardı. Tahminlerimize ve hatta Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonun (UNHRC) elde ettiği verilere göre en önemlisi ve en açık olanı dünya çapında insan hakları ihlali mağdurlarının yüzde 80'inin Müslümanlar olmasıydı. İkinci fakat daha endişe verici olanı ise, Müslümanların insan haklarını camiasından uzaklaştırılmaları ve yabancılaştırılmalarıydı. Kuramsal bir uzaklaştırılmadan veya farklılıktan bahsetmiyorum. Bu, Müslümanların kendilerini (Amnesty International) Uluslararası Af Örgütü gibi insan hakları gruplarından tecrit etmelerinin sebebi değildir. Gerçi onlarla da şeriat veya ölüm cezası gibi konular üzerine anlaşmazlıklarla kaşı karşıyalar. Bu çok derin bir engeldir. Diğer taraftan Müslüman kimlikleri çerçevesinde Uluslararası Af Örgütü'yle irtibat kurmak olan Müslümanlar vasıtasıyla bu işleyişi takdir etmeyebilirdiniz. Tabii ki eğer siz Lübnan hükümetini değiştirmek suçundan dolayı gözaltına alınmış bir Lübnanlı komünist olsaydınız Uluslararası Af Örgütü'nün listesinde olacaktınız. Solcuların arkadaşısınız ve onlar bu durumda ne yapacaklarını iyi biliyorlar.

Eğer siz Nijeryalı Muallim İbrahim El-Zakzaki olsaydınız ve bununla birlikte sahip olduğunuz tekşey İslami İnsan Hakları Komisyonu olsaydı ve bu da 1997'de birilerinin yemek masasındaki bilgisayarını, e-maili ve websitesi vasıtasıyla birkaç kendini bu yola adanmış aktiviste sahip olmanız anlamına gelirdi. El-Zakzaki'nin durumu, daha evvel bahsettiğim, içinde dışlama hadisesinin bulunduğu ibret alınacak bir örnektir. O tarihlerde Nijerya'da oldukça yoğun bir aktivizme rağmen, El-Zakzaki'nin grubu olan *Müslüman Kardeşler* teşkilatı ortodoks bir aktivizm yapısı göstermedi. Bu, Uluslararası Af Örgütü'ndeki büyük boyutlardaki Müslüman ve İslam karşıtı politikalar yüzünden değildi. Bunu takip eden yıllarda Nijerya bölgesiyle irtibata geçtik. Müslüman Kardeşler örgütü etnik olarak şarklı veya seküler olan yerli Nijeryalı gruplar veya herhangi bir sinsi sebep için Müslüman Kardeşler'le ilişki kurmayan veya kararlı bir şekilde Müslüman aleyhtarı gündemleri olan Hristiyanların çoğu hakkında yerel bilgilere sahip olmaları hasebiyle rahatlamışlardı. El-Zakzaki'nin suçu topluma Allah'ın hükümdarlığından başka hiçbir hakimiyetin olamayacağını ilan etmektir ve zaten sonuçta vatana ihanet suçuyla itham edildi. Netice itibariyle, General Sani Abacha ve cuntasının yaptığı baskı ve zulümler uzun süre Hristiyanlar ve Hausa dilini bilmeyen azınlıklara karşı Müslümanların yaptığı dışlamayı akla getirdi. Gerçek ise baskı gören ve gözaltına alınan büyük kitlenin Müslümanlar oluşuydu ve daha özele incek olursak mahkumların en geniş grubu Müslüman Kardeşler

örgütü'ne dahildi. Bu teşkilattan binin üstünde kişi iki buçuk yıldan fazla süre için cezaya layık görülmüşlerdi.

Bu uzun misal için üzgünüm fakat çalışmamızın büyük bir kısmını yansıtan ve insan hakları aktivizminin parametresini oluşturan bu olayda sahip olduğum tecrübelerden dolayı ayrıntıya girmeye mecburdum.

Merkezi (mainstream) aktivizmin sıradan Müslümanlardan ve Müslüman aktivistlerden, özellikle de Müslüman aktivistlerden, ayrıldığını daha önce görmüştük. Onun bir parçası umursamamak, diğer parçası da bir kavram olarak insan haklarını kabul etmeme korkusuyla Müslümanlarla açıkça mücadele etmeye karşı suskunluktur. Bu çok tuhaf bir formüldür fakat organizasyonlarda çalışanlar tarafından savunma olarak birçok defalar kullanıldığını duyan kişiler olarak bizleri, niçin belli ülkelerdeki Müslüman aktivistlere yardım etmedikleri, etmeyecekleri konusunda haklı çıkarır. Sadece kendinize yardım edeceğiniz fikri gerçekte Aydınlanmacı projelerden doğan diğer bütün cemiyet ve enstitülerde olduğu gibi insan hakları camiası içinde de gizli bir kabuldür. Hiyerarşi'yi açıklamak için Michel Foucault'a gerek yoktur. Nazizm'in barbarlığının bir sapkınlık olmayıp modernitenin son oyunu olduğuna işaret etmek için de Zygmunt Bauman'a da ihtiyaç yoktur.

Bu, Özbekistanlı insan hakları savunucularının karşılaştığı bir problemdir. Bizimle 1998 yılında irtibata geçtiler. Sonuçta Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Komitesi) ve Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü) ile çalışan bir grup kurabildiler ve İnsan Hakları İzleme Komitesini orada bir ofis kurması için ikna ettiler. Bununla birlikte organizasyonun bölünmesine ve Özbekistan'da homoseksüellik üzerine çalışan gelişmiş bir grubun kuruluşuna öncülük etti ve merkezdekilerden daha fazla fon elde edebildi. Geri kalanlar ise hızla artan kinci Müslümanları savunarak itibarlarını kaybettiler ve bu düzenlemeyi değiştirmeksizin bizim fikirlerimizi benimseyerek daha fazla para ve itibar kazanma imkanına kavuştular. Homoseksüellik ve onun yasallaştırılması davası, -her şeyi bir kenara koyarsak- bizce ne insan hakları söyleminin ne de UDHR'nin -İnsan Hakları Evrensel Beyanname- asıl mevzuları arasında bulunmayan cinsellik meselelerinin, bir grubun fütursuzca yapılan kulis faaliyetleriyle yeniden tanımlanan insan haklarının merkezine yerleştirilmesine dair önemli bir misal olduğunu düşünüyorum.

Aydınlanmacı değerler için feda edilen insan haklarına geri dönecek olursak, bu sadece ortodox organizasyonlara yakınlaşan Müslümanların tecrübeleri değil, diğerlerinin de tecrübelerinin bir parçası olacak bir niteliktir. Dışlanmanın diğer bir şekli asla açıklanamaz fakat onların sertlikleri karşısında aşırı dercede şok edicidir. Birleşmiş Milletler tarafın-

dan akkredite edilmiş bir organizasyon olarak biz en azından herhangi bir tavır olmayanlarca ehemmiyet verilmemiş yeterince ortodox bir grubuz. 1997'ye geri dönecek olursak, Müslüman Kardeşlerin durumları hakkında (Commonwealth Secretariat) Sömürgeler Bakanlığına detaylı bir rapor sunan bizler kendimizi Nijerya'daki mitingde iştirakçilerin hazır bulunması için bildiri dağıtırken bulduk. Bizi durduran ve dehşete düşürenler arasında Amnesty International ve konferansta olmadığımız karşısında şaşırان Malezya hükümeti üyeleri de vardı. Bu bizim hakkımızdı ve bırakın davetiyeyi raporun alındı belgesine bile sahip değildik. Evet, işte ancak bu derece zorbalık mümkün olabilir.

Kültüre alışık olmadığımız zaman onu dışarıdan görmeğe yönelirsiniz. İster insan hakları aktivizmi dünyası, hatta ister liberal demokraside olsun, bazı nezaket kuralları bulunur. Bu kurallar Hugh Grant veya Peter O'Toole'un şahsında somutlaşmış tipik bir İngiliz beyefendisi idealinin parçasıdır. Hâlbuki işin hakikati bu değil ve gerçeği görmenin vakti geldi. Bu gerçeğin yapısal temelleri olabileceği ihtimaliyle yüzleşmeliyiz. Diğer bir deyişle, insan hakları aktivizminin konusu evrensel insan değil fakat sayesinde kendisini değerli bir hale getiren ve ideolojilerinin marifetlerini 20. yüzyılın ilk elli yılında gördüğümüz Aydınlanma insanıdır.

(ii) Ezici çoğunluğu Müslüman olan tabanımızda karşılaştığımız ilk sonuç beklemediğimiz ama çalışmamızın gidişatını belirleyen bir gelişme oldu. Öne sürdüğüm ikinci gelişme de gayet beklenmedik ve sıradışıydı. İşe başladığımızda neredeyse tamamen İngiltere dışına odaklanmıştık. Çoğunlukla Müslümanların yoğun olduğu Nijerya ve Özbekistan gibi ülkelere yöneldik. Elimizdeki İngiltere örnekleri çok azdı. Fakat bizimle irtibata geçen İngiltere'deki insanların çoğu kendi başlarına gelen olaylardan bahsettiler. Bize sıklıkla - falan ülke hakkında yaptığımız çalışma harika ama benzer sorunları burada İngiltere'de de yaşadığımızı biliyor muydunuz? diyorlardı. Karşımıza çıkan vakalar arttıkça bu tür kaba tavırların aslında sistematik olduğunu keşfettik. Ve İngiltere'de İslam düşmanlığının hızla ve katlanarak arttığını gördük. Bu 11 Eylül'den çok önceydi. 2000'lerden günümüze kadar ilgilendiğimiz vakaların yarısı İngiltere kaynaklıdır. Gördüğümüz şey, Arendt'in devletin hukuk aracından millet aracına dönüşümü olarak tanımladığı şeyin ta kendisidir. Arendt'e göre bu süreç kanlı ya da ideolojik bir devrimle tetiklenmiyor bilakis liberal demokrasinin doğal bir biçimde karanlığa evrilmesiyle oluşuyor.

(iii) Peki, İslami insan hakları aktivitesinin nesnesi olan insanlar kimlerdir? Daha önce de belirttiğim gibi biz her zaman insanların dinine bakmaksızın yardım ettik ve edeceğiz. Bunu da birçok kereler isbat ettik. Bize gelen insanların pek çoğu Müslüman değildi ve daima yardıma hazırдық.

Fakat bazıları var ki İslami insan hakları aktivizminden farklı şekilde etkilendiler. Bunlar az yada çok bir şekilde tacize uğrayan insanlar değildi. İnsan hakları ihlalleri kaygısını taşıyan yada taşımayan herkes kendince yararlandı. Özellikle bu ihlalleri önemsemeyen kısım, çalışmalarımız sayesinde merkez medyaninkinden farklı bir görüşle karşılaştılar. Cehalet ancak, imkanınız olduğu halde televizyon yada internetten aldığınız haberlerin farklı versiyonunu dinlemeyi reddettiğinizde bir lanete dönüşür. En azından böyle bir seçim yaparak İslami insan hakları aktivizminin seslerini duyurduğu insan hakları topluluğunun bile dışladığı insanlarla karşılaştılar. Bu faaliyetler olmasaydı ne onların sesleri duyulacaktı ne de bu seslere kulaklarını tıkayanların vicdanları sızlayacaktı.

Çoğunlukla bahsi geçen ihlalleri umursayanlar gayet iyi eğitilmiş olmalarına rağmen ifade sıkıntısı çekiyorlar. Bizler kendini bu işe vermiş aktivistler ve akademisyenler olarak fikirlerimizi ifadeye hiçbir problem yaşamıyoruz. Fakat halkın eğitilmiş yada eğitimsiz her kesimi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Bu faaliyetlerimizle biz insan hakları ihlallerine karşı sesini yükseltmeye cesaret edenlere destek vermeyi amaçlıyoruz. Bu vizyonumuz Müslüman olsun yada olmasın herkes tarafından geniş kabul görmektedir. Verdiğimiz destek konuya vakıf olmayan kişiler, gazeteciler ve politikacılar için kolay araştırma imkanları şeklinde olduğu gibi kaygılarını paylaşmak isteyen insanlara maddi yardım şeklinde de gerçekleşiyor. Böylelikle daha çok insana ulaşıyor, daha fazla insana cesaret veriyoruz. Çünkü İslami insan hakları hareketi insana öncelik verir. Son olarak da insan hakları camiası bu çeşitlilikten payını alıyor.

İnsanı merkeze koymanın en önemli neticesi ezilenlerin – ki bunlar ister İngiltere’de sesi kısılan isterse de Özbekistan’da hapsedilip işkence gören savaş karşıtları olsun. - nasıl ya da ne şekilde veya hangi anlaşmanın hangi fıkrasına göre ezildiklerini insan hakları savunucularından öğrenmelerine ihtiyaçları olmadığını göstermektir. Bu insanlar – ezilenler – durumu gayet iyi kavramaktadırlar ki İslam da bunun altını çizer. Aynı şekilde Marx’tan Hegel’e kadar pek çok filozof da buna işaret ettiği için bizim argümanlarımız genellikle sosyalist yada marxist olarak bilinmektedir. Bununla değinmek istediğim, bahsettiğimiz İslami insan hakları faaliyetlerinin kendine has ve mücerret bir fenomen olmadığı bilakis zaman içerisinde değişik mahfellerde yankılandığıdır. Yalnız İslam’ın haklar kuramı konusunda avantajı vardır.

On yıldan beri Müslümanların bu hareketimize muhalefeti gayet azaldı. Ama hala bizleri anakronistik ve lüzumsuz gören bir grup insan var. Onlara göre merkezdeki insan hakları camiasının içinde asimile olmaktan başka yapılan herşey Müslüman kimliğinin modern dünyada huysuz bir biçimde öne çıkarılması ve tecrit edilmesi anlamına gelmektedir. Bu iddia kadar gerçek dışı bir söylem olamaz. İslami insan hakları faaliyetleri yukarıda say-

dığımız sebeplerden dolayı büyümek zorundadır. Çünkü Müslümanların toplumun genelinden arzuları haricinde dışlanmalarının sebebi "überhuman" yani insanüstülere bedava verilen hizmetleri almak için altına imza attıkları ideolojik bir kontrattır. İslami insan hakları faaliyetleri bir başka sebepten ötürü de büyümek zorundadır çünkü insan haklarının savunusuna öncülük eden liberal demokratik toplumlar hızla yabancı düşmanı bir çılgınlığa doğru sürüklenmektedirler. Bu çılgınlık insanların somut delilleri bir kenara koyup sezgileriyle hareket etmeleri şeklinde tezahür etmektedir.

İslami insan hakları kavramı geliştirilmelidir çünkü insan haklarının teorik temelleri çoktan sarsılmakta ve ayrımcılık / dışlayıcılık özellikleri göstermektedir. Bunu insan haklarının en ateşli savunucuları bile kabul ediyor. Bu sarsıntının sebebi İslam ile Batı arasında çatışma değil, tam tersine bu iki dünya adına konuşan başkalarıdır. Bizler İslami insan hakları platformunu kurmazsak İslam çözümün değil sorunun bir parçası olarak gösterilecektir.

İslami İnsan Hakları Teorisinin Kökenleri

Devamlı olarak insan hakları teorisinin batının öncülüğünde gelişen ve bizim ancak takip edebileceğimiz bir teleoloji olduğu yanılığımıza düşüyoruz. Hâlbuki ihtiyacımız olan yeni bir aydınlanma ve reformasyondur. Bu şekilde bireyselliği insan algısının merkezinden alarak insani haklar söylemini yeniden yorumlamalıyız. (Brown, 1993, Frost, 1999). Var olan kuramsal dairenin dışında düşünmüyoruz. Çünkü başkalarının eleştirilerini tahlil etmek bir yana kendi eleştirilerimizi bile geliştiremiyoruz. Yaptığımız sadece güç odakları tarafından önümüze konan ve mazlumlara karşı kullanılan gündeme alelacele cevaplar yetiştirmektir. Şu ana kadar gördük ki batı, kendi dışındakileri dünya düzeninin alt sıralarına itmekte ve hatta kötüleyip kurbanlara dönüştürmekte kullandığı insan hakları standartlarını etkin bir silaha dönüştürmüştür. Cezaevlerindeki kötü muameleler uluslararası müdahaleler için meşru zemin olarak telakki ediliyor. Lakin Cezayir'deki herhangi bir zindanın dünyadaki en büyük mahkûm nüfusuna sahip Amerika'da işkenceye yakın insanlık dışı uygulamaların yapıldığı hapisanelerden ne farkı olduğu sorusuna kimse tatmin edici bir cevap veremiyor. Hâlbuki Batı Hukuku ancak 1948 Nüremberg'de insan hayatına mülkiyet meselelerinden daha fazla önem vermeyi kavramaya başladı. –Bu konuda Magna Carta karşı örnek olarak verilemez, çünkü bu belge sermayenin güvenceye alınması haricinde bir amacı hiçbir zaman taşımadı.- Öte yandan İslam Hukuku'nda insan hakları en başından beri baz olarak alınmıştır.

Bence bu mevzudaki unutkanlığımızı ve insan hakları teleolojisinde geri bırakılmamızı en güzel Steve Biko tarif ediyor: Zalimlerin elindeki en etkili silah mazlumların zihin dünyasıdır.

Bu noktada İslam hukuku ve içtihat yolları hakkındaki fikirlerimi serdetmeyeceğim. Şu anda asıl kaygım insan haklarına yeni bir bakış sunabilmektir. Sadece şunu eklemekle yetineceğim; bu konuda yaşanan tecrübeleri anlamlandırmada eski perspektifler bazen yetersiz kalıyor. Bu yetersizliği haykırmak için cesarete ihtiyacımız var. Aynı şekilde nasıl zulümlere maruz kaldığımızı ve ne şekilde felaha ereceğimizi bize anlatanların aslında bizleri uzun zamandan beri umursamadıklarını fark etmemiz gerekiyor.

Yukarıda bahsettiğimiz İslami insan hakları faaliyetleri belli çerçeveler dahilinde hareket etmelidir. Bu faaliyetler şimdilik bilinen çalışma modelleri ve kavramları ile yeni açılımlar –insan hakları camiası henüz bu tecrübelerden haberdar değildir- arasında gidip gelmektedirler. Örneğin pek çok feminist aktivist pornografinin yasaklanmasını savunduğu halde İngiltere’de karşılaştığım Müslüman aktivistlerin pek çoğu maalesef böyle bir yaşağın ifade özgürlüğü ile çelişeceğini bana anlatıyorlardı. Hâlbuki meşhur feminist Suzanne Kappeler’in (1986) belirttiği gibi pornografinin serbest olması, ifade özgürlüğünü kadınların pornografiden korunma haklarını ihlal eden bir araca dönüşmüştür. Böyle bir eleştirinin Müslümanlar arasında yaygın kabul görmemesinin nedeni de bir türlü anlamış değilim.

Müslümanlar İslam’ın evrensel mesajını savunmanın –bu mesajın ne olduğu konusunda müttelik olamasak da, evrensel niteliği olan bir başka medeniyete saldırgan bir alternatif yaratacağından ve dolayısı ile bizleri tecritçi kılacağından çekinmektedirler. Oysa hakiki bir mümin olarak Peygamber (ASM)’in aleme rahmet olarak gönderildiğine inanabilesek bu tür çekincelerin çok saçma olduğunu göreceğiz.

Zannımca İslami insan hakları kuramı ya da kuramları hakkında kendimi açıkça ifade edebildim. Ama eklemem gereken son bir nokta da var; İslam ve insan haklarını tartışırken bu ikisi arasında bir çatışma ya da birbirini dışlama durumu var olduğunu ima etmekten korkuyoruz. Oysaki insan haklarına feminist, post-modern ya da Marksist pek çok mahfilden çeşitli eleştiriler gelmektedir ve insan hakları kuramı içten içe çökmektedir.

İnsan hakları evrensel beyannamesinin laik yapısı ve kuramsal temelleri bihakkın tartışmaya açıktır. Bazılarının iddia ettiğine göre bu beyannameye ilham kaynağı olan metinlerin Hıristiyan kökenleri apaçık ortadadır. Bu halde bu metnin laikliği iddia edilemez. Bazıları ise adalet duygusunun, mahkeme-i kübra inancı olmaksızın ancak göreceli kalacağını ve dolayısı ile insan hakları mefhumunun tamamen dini bir anlayışın ürünü olduğu

öne sürerler. Diğerleri de bu beyannamenin pek de demokratik sayılmayacak bir süreç neticesinde hazırlanmasından hareketle beyannamedeki evrensellik iddiasının aslında ölü doğduğunu savunurlar. Haliyle bu beyannamenin evrenselliğinden hareketle yapılan tüm uygulamalar ve icbarlar da geçersiz olmaktadır.

Değerli meslektaşım ve dostum Merali'nin de (2003) ifade ettiği gibi:

'İgnatieff'in (2000) benimsediği siyaseten doğru evrensellik bile kaçınılmaz bir biçimde Avrupa merkeziliğinin tuzağına düşüyor. Amerikan istisnacılığından söz ederken, İgnatieff Uluslararası Ceza Mahkemesi hakkında ABD ve Avrupa arasındaki fikir ayrılıklarına atfen şöyle diyor: "İngiltere ve Fransa'nın kökenleri aynı haklar geleneği ailesine dayanmaktadır."

Köken, Gelenek, Aile. Bu belki de İgnatieff için sıradan bir sürç-i lisandan başka bir şey değil. Ama dilin ima ettiği bir hiyerarşi söz konusu. Bu hiyerarşi içinde en güçlüler olarak Batı toplumları kendilerinden zayıfları, Batı'nın evrensel değerleri ile özgürleştirip kurtarmakla yükümlüdürler.'

Bir an evvel insan hakları kavramının en mükemmel haliyle Batı tarafından 1948'de icat edildiği fikrinden uzaklaşmalıyız. Ayrıca bu kavramı, Saddam Hüseyin sempatzanı olarak damgalanmak pahasına bile olsun, sert bir şekilde eleştirmeliyiz.

Yukarıda bahsi geçen çeşitliliğinin faydası kuramsal düzlemde de etkili olmuştur. İnsan hakları camiası fikirler üzerinden pazarlığı bırakıp nefret ettikleri için bile bu hakların savunucusu olmalıydılar. Saddam Hüseyin için adil bir yargılanma talebi bir başlangıç noktası olabilir. Ayrıca Saddam'ın eli yüzü düzgün suçlamalarla yargılanması da önemlidir. Eğer sizler gayr-i meşru bir savaşta kitle imha silahları ile katledilen İranlı sivil ve askerleri insandan sayıp Saddam'a yöneltilen suçlamalarda zikretmiyorsanız, bu yargılamanın da İranlılar tarafından saygı görmesini bekleyemezsiniz.

İslami insan hakları buna benzer iddialarla meydana çıkıyor. Başka cemaatler ve toplumlar da kendi gündemleri ile karşınıza çıkacaklar. Örneğin, 2000 yılında Durban'da ırkçılığa karşı bir konferansta Amerika'dan gelen Kızılderili bir katılımcı, devlet koruması altına alınan çocukların uzun saçlarının kesilmesi suretiyle Amerikan hükümetinin dinlerine saygısızlık ettiğine işaret etti. Ben bu katılımcının kendisini dinlemeye gelen orta sınıf, beyaz ve zengin Batılar karşısındaki duruşunu, Amerika'nın dünya hegemonyasına karşı yapılmış bir gerilla savaşı, hatta cihat olarak nitelemekte hiçbir beis görmüyorum.

Amerika'nın buna benzer birçok insan hakları ihlalini sayabiliriz ama şu anda buna gerek yok. Öncelikle bu ihlallerin birer sapma ya da sepetteki çürük elma olmadıklarını kabul

ederek işe başlanmalı. Bu demek değildir ki her Amerikalı, Guantanamo körfezi adlandırılan utanç kaynağından mesul birer şeytandır. Biz sadece artık insan hakları adına susturulmaktan korkmadığımızı dünyaya haykırmak istiyoruz.

Ignatieff (2000) ve Bahmanpour (2003)'un esaslı bir biçimde ifade ettikleri gibi, insan hakları artık bir din halini almıştır. Hatta Ignatieff'e göre, insanın kendine tapındığı bir putperestliğe dönüşmüştür. Bu hakların savunucusu olan Ignatieff bile bu gidişata dur demek taraftarıdır.

İleriye Dönük Rota

Aktivizm, Eleştirelilik, Revizyon, Gelenek ve Cesaret. En ideali hemen yarın yeni bir evrensellik tanımı için Birleşmiş Milletlerde dünya üzerindeki her cemaatin adil bir biçimde temsil edildiği bir komisyonun toplanması ve neticede tafsilâtlı da olsa işe yarayan bir tarifi bulmalarıdır. Tabii ki bunun gerçekleşmesi bir hayal.

Bu yüzden gerilla taktiklerine dönüyoruz. Aktivizm değişimi tetikler. Aslında normatif olması gereken bir söylemin türlü suiistimallerle özellikle fakir ülke halklarının şeytanlaştırılmasında bir silah olarak kullanıldığı bir ortamda hiç beklenmedik bir gelişme bile olumlu sayılabilir. En küçük bir revizyon dahi kanunları değiştiremeye bile kalplere ulaşır. Ne kadar mazlum olsak da gerektiğinde kendimizi eleştirme cesareti göstermek ise bize taraftar kazandırmasa da mevcut insan hakları söylemini hiç sorgulamamış insanların zihninde soru işaretleri yaratır.

Son olarak cesaretle ifade etmeliyim ki geleneğimizin içindeki dinamizmi bir kenara itemeyiz. Geçmişteki başarıları istisna ve olağanüstü tabir edip bu başarıların içinden çıktıkları kültür ve inanç coğrafyasının mahsulü olduğunu inkâr etmek tek kelime ile tecritçi bir dünya görüşüdür. Buna dahi direnmeliyiz.

Kaynakça

Arendt, Hannah, (1973) The Origins of Totalitarianism (Totalitarizmin Kökenleri) Allen & Unwin, 9. Bölüm

Bahmanpour, M.S. (2003) The Religion of Human Rights (İnsan Hakları Dini), Islamic Human Rights Commission

Brown, Chris (1993) Political Restructuring in Europe (Avrupa'da Siyasetin Yeniden Yapılanması), Routledge

- Frost, Mervyn (1996) *Ethics in International Affairs: A Constitutive Theory* (Uluslararası Meselelerde Etik: Kurucu bir Teori), Cambridge University Press
- Huntington, Samuel (1995) *Clash of Civilisations and the remaking of World Order* (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzenini Yeniden Kurmak), Simon & Schuster
- Ignatieff, Michael (2000) *Human Rights as Politics and Idolatry* (Siyaset ve Putperestlik olarak İnsan Hakları) Princeton University Press
- Kappeler, Suzanne (1986) *The Pornography of Representation* (Temsilin Pornografisi), Cambridge: Polity Press.
- Merali, Arzu (2003) *To Liberate or Not to Liberate? Universalism, Islam and Human Rights* (Azad etmek ya da Etmemek ? Evrensellik, İslam ve İnsan Hakları), Islamic Human Rights Commission
- Perry, Michael J. (1998) *The Idea of Human Rights: Four Inquiries* (İnsan Hakları Fikri, Dört Araştırma), Oxford University Press